

Tomasz Rabant

Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku

**WILHELM NÖLDEKE — NIEMIECKI
DYPLOMATĄ ERY
REPUBLIKI WEIMARSKIEJ,
III RZESZY I REPUBLIKI BOŃSKIEJ**

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiona została sylwetka ostatniego przed wybuchem drugiej wojny światowej niemieckiego konsula generalnego w Katowicach Wilhelma Nöldeke (1889–1971). Zaprezentowany jest tu nie tylko okres katowicki jego działalności, ale także lata wcześniejsze i kariera, którą rozpoczął po zakończeniu drugiej wojny światowej w służbie zagranicznej Republiki Federalnej Niemiec. Opisanie dziejów tego niemieckiego dyplomaty ma pomóc w zrozumieniu losu wielu podobnych osób w niemieckiej służbie zagranicznej, uformowanych jeszcze w epoce kaiserowskich Niemiec, zbierających swe doświadczenia zawodowe w okresie Republiki Weimarskiej, doświadczających rzeczywistości narodowosocjalistycznych Niemiec i wreszcie kończących swą karierę zawodową w realiach demokratycznego państwa niemieckiego zakorzenionego w strukturach polityczno-wojskowych Zachodu.

Słowa kluczowe:

dyplomacja niemiecka, stosunki polsko-niemieckie, stosunki niemiecko-duńskie.

WSTĘP

Aktywność dyplomatyczna Wilhelma Nöldeke obejmuje trzy dziesięciolecia w trzech różnych okresach przemian polityczno-historycznych. Patrząc przez pryzmat polskich spraw, najbardziej będą nas interesowały lata 1934–1939, kiedy Nöldeke sprawował funkcję niemieckiego konsula generalnego w Katowicach.

Podstawę źródłową artykułu stanowią dokumenty znajdujące się w Archiwum Politycznym Niemieckiego Urzędu Spraw Zagranicznych w Berlinie (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes). Należą do nich przede wszystkim teczki akt osobowych Wilhelma Nöldeke, akta centralnego szczebla tegoż ministerstwa oraz archiwalia pochodzące z zespołów Konsulatu Generalnego Niemiec w Katowicach (GK Kattowitz), Ambasady Niemiec w Warszawie (DB Warschau) i niemieckiej placówki paszportowej w Bydgoszczy (Passstele Bromberg). Archiwalia niemieckie uzupełnione zostały kwerendą archiwalną przeprowadzoną w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, ze szczególnym uwzględnieniem zespołów polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz Ambasady RP w Berlinie.

Wilhelm Bruno Karl Nöldeke przyszedł na świat 28 czerwca 1889 r. w miejscowości Menzlin w okręgu greifswaldzkim jako syn dzierżawcy domen Theodora Nöldeke oraz Erny Nöldeke z domu Schaeffer. Był wyznania ewangelickiego. Swoją edukację rozpoczął od szkoły podstawowej i Gimnazjum Humanistycznego w Anklam. Tam też w 1907 r. zdał egzamin maturalny. Kolejnym etapem jego edukacji były studia wyższe. Studiował prawo i nauki społeczno-polityczne na uniwersytetach w Monachium, Berlinie i Kilonii. Studia te zajęły mu sześć semestrów (1907–1911), a końcowym ich akordem był egzamin referendarski w Kilonii złożony w styczniu 1911 r. Następnie Nöldeke podjął pracę w hamburskich organach sprawiedliwości, a w listopadzie 1912 r. odbył się jego egzamin doktorski w Rostocku, na którym otrzymał ocenę dobrą z pochwałą. Po trzyletniej działalności jako referendarz zdał w maju 1914 r. egzamin asesorski i podjął pracę w prokuraturze sądu krajowego w Hamburgu (pracował tam jako asesor sądowy). Po wybuchu pierwszej wojny światowej, w okresie od wiosny 1915 do jesieni 1918 r., służył w wojsku, z którego zwolniony został w stopniu porucznika rezerwy. W czasie pełnienia służby wojskowej był ranny (przestrzelone prawe ramię), ale nie spowodowało to trwałego uszczerbku na jego zdrowiu¹. Należy podkreślić, iż pomimo służby wojskowej formalnie w latach 1914–1918 jego macierzystym miejscem pracy pozostawała hamburska prokuratura. W listo-

¹ PAAA, akta personalne Wilhelma Nöldeke, dane z arkusza personalnego W. Nöldeke z dn. 28.04.1950 r. oraz życiorysu sporządzonego już po drugiej wojnie światowej.

padzie 1917 r. odbyło się jego mianowanie na prokuratora w Hamburgu. W. Nöldeke nie podążył jednak tą ścieżką kariery i wybrał pracę w Urzędzie Spraw Zagranicznych (Auswärtiges Amt), który potrzebował młodych prawników².

W styczniu 1919 r. rozpoczął pracę w charakterze attaché w wydziale prawnym. Wliczając służbę poza granicami Niemiec, pracował tam do 1932 r.³ 1 marca 1921 r. mianowany został sekretarzem legacji (Legationssekretär), a kilkanaście dni później otrzymał rozporządzenie przydzielające go do pracy w Ambasadzie Niemiec w Paryżu⁴. W paryskiej ambasadzie pracował niecały rok, bowiem 28 grudnia 1921 r. berlińska centrala wezwała go i powołała komisarycznie do Urzędu Spraw Zagranicznych na okres około sześciu tygodni⁵. Kiedy Nöldeke przybył do centrali, przydzielono go do wydziału prawnego Urzędu Spraw Zagranicznych, ale jeszcze w lutym 1922 r. figurował na liście urzędników Ambasady Niemiec w Paryżu⁶. Do Paryża jednak już nie powrócił. W wydziale prawnym niemieckiego ministerstwa spraw opracowywał głównie kwestie prawa międzynarodowego. Z tego też zapewne powodu w lipcu 1923 r. AAmt upoważnił go do wzięcia udziału w drugim kursie prawa międzynarodowego w Hadze. Od 4 do 12 sierpnia Nöldeke pracował w haskim poselstwie Niemiec⁷. Jesienią 1923 r. skierowany został komisarycznie na okres około sześciu tygodni do pracy w poselstwie Niemiec w Tallinie. W stolicy Estonii pozostał do 15 grudnia 1923 r., a następnie powrócił do Berlina, by objąć swoje dotychczasowe obowiązki

² Krótko był prokuratorem w Hamburgu. Powołany został do Urzędu Spraw Zagranicznych 21 września 1918 r., ale pracę rozpoczął dopiero w styczniu 1919 r. Na przejście W. Nöldeke do Urzędu Spraw Zagranicznych zgodę wyraziła hamburska Senatskommission für die Justizverwaltung. Patrz: PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Senatskommission für die Justizverwaltung do Senatskommission für die Reichs — und auswärtigen Angelegenheiten w Hamburgu z dn. 01.10.1918 r.

³ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, życiorys W. Nöldeke sporządzony po drugiej wojnie światowej, b.d.

⁴ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, rozporządzenie Urzędu Spraw Zagranicznych do W. Nöldeke z dn. 19.03.1921 r.

⁵ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Urząd Spraw Zagranicznych do W. Nöldeke z dn. 28.12.1921 r.

⁶ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, lista płac przesłana przez Urząd Spraw Zagranicznych do Ambasady Niemiec w Paryżu z dn. 15.02.1922 r.

⁷ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Urząd Spraw Zagranicznych do W. Nöldeke w Hadze z dn. 27.07.1923 r.

w wydziale prawnym⁸. 14 lipca 1925 r. dokumentem nominacyjnym podpisanym przez prezydenta Rzeszy Paula von Hindenburga i kontrasygnowanym przez Gustawa Stresemanna mianowany został radcą poselstwa II klasy (Gesandtschaftsrat II. Klasse).

17 lutego 1926 r. pracujący w Urzędzie Spraw Zagranicznych W. Nöldeke poinformowany został o przeniesieniu go do Ambasady Niemiec w Rzymie i udzieleniu uprawnień konsularnych w razie nieobecności ambasadora. Ministerstwo zalecało przy tym gotowość do natychmiastowego wyjazdu na nową placówkę⁹. Niemalże jednocześnie, bo 20 lutego 1926 r., otrzymał podobnie brzmiący dokument nakazujący mu komisaryczne zatrudnienie w poselstwie Niemiec w Tiranie. Udzielano mu w nim konsularnych uprawnień na terytorium Albanii w przypadku nieobecności posła Niemiec¹⁰. W Tiranie pojawił się jednak tylko przelotnie i po kilkudniowym pobycie udał się w dalszą drogę do Rzymu. Po przybyciu do stolicy Włoch rozpoczął służbę w niemieckiej ambasadzie¹¹. Dzięki pobytowi w Italii Nöldeke doskonale poznał język włoski. Poza tym władał językiem angielskim i francuskim¹². W okresie dyplomatycznej pracy w mieście nad Tybrem Nöldeke zmienił swój stan cywilny. 15 września 1926 r. poślubił pannę Eugenie Mertens, najstarszą córkę posła Josefa Mertensa i jego żony Heleny z domu Pickenbrook. O fakcie tym poinformował berlińską centralę z San Stefano pod

⁸ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, poseł Wedding do Urzędu Spraw Zagranicznych z dn. 15.12.1923 r. W dokumentach pojawia się też pewna istotna nieścisłość. W sporządzonym po drugiej wojnie światowej życiorysie Nöldeke nie wspomina, że komisaryczne zatrudnienie w niemieckim poselstwie w Tallinie miało miejsce w latach 1923–1926, a w niektórych dokumentach zawierających wszystkie dane dotyczące przebiegu jego służby w Urzędzie Spraw Zagranicznych pojawia się wzmianka na temat służby w tallińskim poselstwie w tym okresie. Nie wydaje mi się to jednak bardzo prawdopodobne, gdyż — jak już wspominałem — w grudniu 1923 r. powrócił z Tallina do Berlina.

⁹ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Urząd Spraw Zagranicznych do W. Nöldeke z dn. 17.02.1926 r. Wspomnieć tu należy, że w latach 1921–1930 ambasadorem Niemiec w Rzymie był baron Konstantin von Neurath. Patrz: F. Bedürftig, *Taschenlexikon Drittes Reich*, München 1998, s. 247.

¹⁰ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Urząd Spraw Zagranicznych do W. Nöldeke z dn. 20.02.1926 r.

¹¹ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Ambasada Niemiec w Rzymie do Urzędu Spraw Zagranicznych z dn. 10.03.1926 r.

¹² PAAA, akta personalne W. Nöldeke, życiorys W. Nöldeke sporządzony po drugiej wojnie światowej.

Alexandrią¹³. Małżonkowie doczekali się trójki dzieci: Jutty (ur. 29.10.1927 r.), Eberharda (ur. 03.01.1935 r.) i Wernera (ur. 01.02.1936 r.).

Po dwóch latach ministerstwo ponownie wezwało W. Nöldeke do Berlina. 5 marca 1928 r. zameldował się do służby w wydziale prawnym Urzędu Spraw Zagranicznych, 8 października awansował na radcę legacyjnego (Legationsrat), a niespełna rok później mógł się poszczycić tytułem radcy legacyjnego I klasy (Legationsrat I. Klasse). Zgodnie z dyspozycją resortu spraw zagranicznych z dnia 10 września 1931 r., Nöldeke przydzielony został do wydziału personalnego ministerstwa i zajmował się tam sprawami kasowymi i rachunkowymi¹⁴. Wykonywał też polecenia specjalne Urzędu Spraw Zagranicznych, udając się do Ligi Narodów w Genewie i Stałego Trybunału Rozjemczego w Hadze.

8 marca 1934 r. prezydent Paul von Hindenburg mianował W. Nöldeke konsulem generalnym w Katowicach. Dokument ten przesłał niemiecki Urząd Spraw Zagranicznych do poselstwa Niemiec w Warszawie celem uzyskania *exequatur* polskich władz¹⁵. Uznanie konsula przez Prezydenta RP Ignacego Mościckiego nastąpiło 19 kwietnia 1934 r. Okręg konsularny Konsulatu Generalnego Niemiec w Katowicach rozciągał się na województwo śląskie oraz starostwa częstochowskie i będzińskie województwa kieleckiego¹⁶. Zanim jednak polskie władze udzieliły nowemu kierownikowi Konsulatu Generalnego Niemiec w Katowicach *exequatur*, o zebranie opinii na jego temat poproszone zostało poselstwo RP w Berlinie. Opinia polskiego posel-

¹³ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, W. Nöldeke do Urzędu Spraw Zagranicznych z dn. 18.09.1926 r. Dodać tu tylko należy, że teść Nöldeke był osobą zajmującą wysoką pozycję w hierarchii niemieckiego Urzędu Spraw Zagranicznych. W styczniu 1920 r. Josef Mertens był szefem wydziału prawnego tegoż urzędu. Patrz: *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918–1945*, Sonderdruck aus dem Ergänzungsband zu den Serien A bis E., AAmt, 1995, s. 560.

¹⁴ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, dyspozycja Urzędu Spraw Zagranicznych dot. W. Nöldeke z dn. 10.09.1931 r.

¹⁵ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Urząd Spraw Zagranicznych do W. Nöldeke z dn. 15.03.1934 r.

¹⁶ AAN, MSZ sygn. 706, *exequatur* dla W. Nöldeke z dn. 19.04.1934 r. Do pewnej modyfikacji w obszarze okręgu konsularnego katowickiego konsulatu doszło w momencie utworzenia niemieckiego konsulatu w Cieszynie, na czele którego stanął oddelegowany z Katowic wicekonsul Ulrich von Damerau-Dambrowski. Kompetencja terytorialna tego konsulatu rozciągała się na powiaty: bielski, cieszyński i frysztacki. Były one dotąd częściami składowymi województwa śląskiego. Procedura udzielenia *exequatur* dla von Damerau była jeszcze w toku w ostatnich dniach sierpnia 1939 r., ale konsulat funkcjonował od początku 1939 r. Patrz: AAN, MSZ sygn. 706, MSZ, protokół dyplomatyczny do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dn. 22.08.1939 r.

stwa w stolicy Niemiec była korzystna. Nöldeke określono w niej mianem „zdolnego urzędnika i dobrego prawnika”¹⁷. Do Katowic przybył 10 maja 1934 r., a dzień później przejął interesy tamtejszego konsulatu generalnego¹⁸.

Urzędowanie w Katowicach rozpoczynał w chwili, kiedy polityczne relacje między Berlinem a Warszawą uległy normalizacji na skutek zawartej 26 stycznia 1934 r. w Berlinie deklaracji o niestosowaniu przemocy między Polską a Niemcami¹⁹. Była ona dla niemieckiego konsula generalnego punktem odniesienia, przez który mógł oceniać swoje relacje z najwyższym przedstawicielem polskiego rządu w polskiej części Górnego Śląska, wojewodą śląskim Michałem Grażyńskim. W swoim raporcie z grudnia 1936 r. dla Ambasady Niemiec w Warszawie Nöldeke pisał, iż stosunki służbowe z polskimi władzami są chłodne i formalne. Za ten stan rzeczy obwiniał wojewodę Grażyńskiego, twierdząc, że jego stosunek do Niemczyzny przekłada się na postawę podległych mu władz. Chociaż wojewoda podczas osobistych rozmów z konsulem zachowywać się miał, co zresztą rozumiało, poprawnie i obiecywać pomoc konsulowi w sprawach interwencji prasowych, to wcześniej lub później okazywało się, jak stwierdzał konsul, że interwencje wojewody nie przynosiły trwałych skutków. Grażyński, wedle opinii konsula Nöldeke, sam zresztą miał przyczyniać się do psucia relacji niemieckiego konsula z przedstawicielami polskich władz poprzez antyniemieckie deklaracje wypowiedziane podczas spotkań przedstawicieli Polskiego Związku Za-

¹⁷ AAN, MSZ sygn. 706, Poselstwo RP w Berlinie do MSZ, protokół dyplomatyczny w Warszawie z dn. 07.04.1934 r. Warto wspomnieć, że Konsulat Generalny RP w Opolu dostarczył MSZ notatkę „Ostdeutsche Morgenpost” z dn. 16.03.1934 r. zawierającą personalia W. Nöldeke. Patrz: AAN, MSZ sygn. 706, MSZ, protokół dyplomatyczny do Poselstwa RP w Berlinie z dn. 26.03.1934 r.

¹⁸ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, telegram W. Nöldeke z Katowic do Urzędu Spraw Zagranicznych z dn. 11.05.1934 r. Dodać należy, że na stanowisku konsula generalnego Niemiec w Katowicach poprzednikiem Nöldeke był hrabia Raben Adelman von Adelmansfelden, o którym wojewoda śląski Michał Grażyński wypowiedział się wyjątkowo ciepło, stwierdzając, że „był człowiekiem porządnym i żałować tylko należy, że odchodzi”. Patrz: AAN, MSZ sygn. 696, wojewoda śląski do MSZ, protokół dyplomatyczny z dn. 08.03.1934 r. Chciałbym też podkreślić, że w drugiej połowie lat 30. Konsulat Generalny Niemiec w Katowicach doczekał się nowej siedziby. Mieściła się przy ulicy Zaborskiej 10. Jej budowę rozpoczęto latem 1934 r. Patrz: PAAA, *Deutsche Botschaft Warschau, Neubau des deutschen Generalkonsulats in Kattowitz (1934–1937)*, Bd. 1, Pakiet 13, Konsulat Generalny Niemiec w Katowicach do Poselstwa Niemiec w Warszawie z dn. 27.06.1934 r.

¹⁹ Tekst deklaracji w: *Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918–1939*, t. II, 1933–1939, (red.) T. Jędruszczak, M. Nowak-Kiełbikowa, Warszawa 1996, s. 32–34.

chodniego²⁰. Zdaniem konsulatu generalnego kierowanego przez W. Nöldeke antyniemieckie działania władz regionalnych na polskim Górnym Śląsku miały być tolerowane przez władze centralne w Warszawie. W swych raportach konsul twierdził, że miejscowi Polacy są niechętni wobec linii deklaracji z 26 stycznia 1934 r., a członkowie mniejszości niemieckiej są nią rozczarowani²¹.

W. Nöldeke był także baczny obserwatorem polskiego życia politycznego na Górnym Śląsku, w tym konflikcie pomiędzy wojewodą Michałem Grażyńskim a będącym w opozycji do obozu sanacji Wojciechem Korfanty. Dało się to zauważyć jesienią 1936 r. podczas obchodów dziesięciolecia sprawowania funkcji wojewody śląskiego przez Grażyńskiego²².

Do 1937 r. Nöldeke był równocześnie niemieckim przedstawicielem przy Komisji Mieszanej dla Górnego Śląska w Opolu²³. Dopóki istniała komisja, otrzymywał dodatek do swoich poborów z tytułu reprezentowania w niej państwa niemieckiego. W czasie sprawowania funkcji konsula generalnego Niemiec w Katowicach w latach 1934–1939 przedstawicielstwo to cieszyło się uznaniem berlińskiej centrali. 5 października 1937 r. konsul Nöldeke z Urzędu Spraw Zagranicznych otrzymał pismo, w którym wyrażano zdziwienie, iż jeden z najważniejszych i największych konsulatów generalnych otrzymuje tylko siedem tysięcy reichsmarek wyrównania kosztów reprezentacyjnych. Sugerowano przy tym konsulowi wnioskowanie o zwiększenie tej kwoty przed mającymi się odbyć rozmowami z Ministerstwem Finansów Rzeszy²⁴.

Piastowanie funkcji niemieckiego przedstawiciela konsularnego na polskim Górnym Śląsku wywarło wpływ na przebieg dalszej kariery W. Nöldeke w służbie zagranicznej hitlerowskich Niemiec, a później także Republiki Federalnej Niemiec. Podczas pobytu w Katowicach Nöldeke popadł w silny konflikt z Organizacją Zagraniczną NSDAP (Auslandsorganisa-

²⁰ PAAA, DB Warschau, *Allgemeine Angelegenheiten der deutschen Konsularbehörden in Polen*, Bd. 1 (1936–1938), Pakiet 12, Konsulat Generalny Niemiec w Katowicach do Ambasady Niemiec w Warszawie z dn. 30.12.1936 r.

²¹ R. Kaczmarek, *Niemiecki Konsulat Generalny w Katowicach*, [w:] *Konsulaty na pograniczu polsko-niemieckim i polsko-czechosłowackim w latach 1918–1939*, (red.) R. Kaczmarek, M. Masnyk, Katowice 2004, s. 104–105.

²² PAAA, DB Warschau, *Oberschlesien (1935–1937)*, Bd. 1, Pakiet 81, Konsulat Generalny Niemiec w Katowicach do Urzędu Spraw Zagranicznych z dn. 3.10.1936 r.

²³ Funkcję tę ze stanowiskiem konsula generalnego połączono w 1926 r. Patrz: R. Kaczmarek, *Niemiecki Konsulat Generalny w Katowicach*, dz. cyt., s. 92.

²⁴ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Urząd Spraw Zagranicznych do W. Nöldeke z dn. 05.10.1937 r.

tion der NSDAP) i jej katowickim kierownictwem powiatowym (Kreisleitung)²⁵. Informacji na temat przyczyn tego sporu dostarczają powojenne archiwalia. Doktor Carl von Holten, bliski współpracownik W. Nöldeke z okresu pracy w Katowicach w latach 1934–1937 i wicekonsul w tamtejszym konsulacie generalnym odpowiedzialny za sprawy emigracyjne i mniejszościowe, podkreślał już po drugiej wojnie światowej trudną pozycję swojego szefa w tym okresie. Wynikać ona miała z tego, że Nöldeke nie należał do NSDAP, a kierownictwo powiatowe NSDAP w Katowicach znajdowało się w budynku konsulatu. Powodem wzajemnych animozji miała być również kwestia niemieckiej emigracji z polskiej części Górnego Śląska do Niemiec. Powstać tu miały istotne różnice zdań pomiędzy konsulem generalnym Nöldeke a gauleiterem NSDAP i nadprezydentem prowincji śląskiej we Wrocławiu Josefem Wagnerem oraz wyższymi instancjami partyjnymi. Nöldeke reprezentował pogląd, że w miarę możliwości zapobiegać należy wszelkiej emigracji do Niemiec. Stąd też odrzucanie wniosków emigracyjnych przez katowicki konsulat generalny prowadzić musiało do rozgoryczenia wnioskodawców. Zdaniem von Holtena pracy konsula generalnego Nöldeke nie ułatwiała też sytuacja polegająca na silnych rozbieżnościach pomiędzy członkami mniejszości niemieckiej na polskim Górnym Śląsku a tamtejszymi strukturami NSDAP. Pierwsi z wymienionych byli bowiem obywatelami polskimi optującymi wcześniej za Polską, na polecenie rządu niemieckiego tworząc w ten sposób mniejszość niemiecką. Kierownictwo powiatowe NSDAP w Katowicach składać się zaś miało z Niemców, którzy swego czasu, wbrew woli rządu niemieckiego, stali się Reichsdeutschen i następnie, zgodnie z konwencją polsko-niemiecką dotyczącą Górnego Śląska, zyskali prawo do pozostania w polskiej części Górnego Śląska. Zdaniem von Holtena wykazali oni mniej zasług do reprezentowania Niemczyzny na tych terenach, a ich postawa polityczna w przeszłości nie zawsze była bez zarzutu. Teraz skupieni w strukturach partii, w porozumieniu z czynnikami partyjnymi w niemieckiej części Górnego Śląska, rościć sobie mieli pretensje do politycznej oceny członków mniejszości niemieckiej. Dodatkowo sytuację komplikować miała podobna postawa Jungdeutscherpartei (Partia Młodoniemiecka) Rudolfa Wiesnera. Zdaniem doktora von Holtena reprezentowanie interesów niemieckich przed Komisją Mieszaną przez konsula Nöldeke utrudnione miało być też przez wzrost antysemitycznych zarządzeń w hitlerowskich Niemczech. Uważał on jednak, że Nöldeke w tym „śląskim kotle pre-

²⁵ O roli NSDAP w działalności Konsulatu Generalnego Niemiec w Katowicach wspomina R. Kaczmarek. Patrz: tenże, dz. cyt., s. 108–111.

ciwstawnych interesów” pełnił swą funkcję z wielką ostrożnością wynikającą z poczucia odpowiedzialności, a poprzez brak przynależności do NSDAP manifestował swój negatywny stosunek do narodowego socjalizmu²⁶. Prawdą jest, że sprawy emigracyjne były bardzo ważne z punktu widzenia konsula Nöldeke. Na przykład, w marcu 1938 r. informował on berlińską centralę o zamiarze przyjazdu do Berlina, podczas którego chciał omówić kwestie emigracji, sprawy personalne i decyzje, które należało podjąć w związku z przejściem austriackich konsulatów honorowych w Katowicach i Bielsku. Wyrażał także chęć odwiedzenia szefa organizacji zagranicznej NSDAP gauleitera Ericha Bohle i Volksdeutsche Mittelstelle²⁷. Trudno tu ostatecznie wyrokować na temat stosunku W. Nöldeke do partii narodowosocjalistycznej, jednakże ciekawe światło rzucają jeszcze inne fakty. Wiemy, że w 1937 r. postawił on wniosek do powiatowego kierownictwa partii w Katowicach o przyjęcie w jej szeregi. Było to w momencie, kiedy tamtejszym kierownikiem powiatowym partii (Kreisleiter) był Ulrich von Damerou-Dambrowski²⁸. O przyjęcie do partii ubiegał się także w 1941 r., lecz jego zgłoszenie członkowskie zostało odrzucone decyzją sądu partyjnego z dnia 29 września tegoż roku. Przyczyną takiego kroku miała być jego negatywna postawa w stosunku do partii, jeszcze zanim wzrosła ona w siłę, jak też brak zainteresowania nią w okresie późniejszym²⁹.

Wydaje się, że relacje o napiętych stosunkach konsula generalnego Nöldeke z czynnikami partyjnymi, m.in. z kierownictwem powiatowym NSDAP Katowice — Cieszyn (Kreisleitung NSDAP Kattowitz — Teschen) kierowanym przez Ulricha von Damerou-Dambrowskiego, odpowiadać mogą w pewien sposób prawdzie. Nöldeke ponoć niechętnie widywał członków podległej von Damerou-Dambrowskiemu struktury powiatowej NSDAP na stanowiskach urzędniczych w konsulacie generalnym w Katowicach. Struktury powiatowe NSDAP próbowały w ten sposób chronić swoich przed wydaleniem z Rzeczypospolitej lub ewentualnymi najściami polskiej policji. Tak było w przypadku Höhna pełniącego jedną z kierowniczych funkcji w strukturach miejscowej NSDAP, z którego przyjęciem do konsulatu generalnego Nöldeke miał być „w zasadzie zgodny”, ale zarazem odrzucał moż-

²⁶ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, zapiska Carla von Holtena z dn. 28.10.1950 r.

²⁷ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, W. Nöldeke do Schliepa w Urzędzie Spraw Zagranicznych z dn. 19.03.1938 r.

²⁸ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, zapiska dotycząca W. Nöldeke, b.d.

²⁹ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, notatka dot. W. Nöldeke sporządzona po drugiej wojnie światowej, dokument w j. angielskim, b.d.

liwość udzielenia mu tymczasowego zaświadczenia, do czasu wystawienia paszportu służbowego chroniącego go przed ingerencją polskiej policji³⁰. Organa partyjne obiecały jednak von Damerau, że będą naciskać na przyjęcie Höhna do Konsulatu Generalnego Niemiec w Katowicach³¹. Być może ten swoisty „afront” uczyniony przez Nöldeke wobec partii nie poszedł w zapomnienie. Z drugiej strony konsul był członkiem organizacji afiliowanych przy NSDAP, takich jak Związek Urzędników Rzeszy (Reichsbund Deutscher Beamten), Narodowosocjalistyczny Związek Strażników Prawa (NS Rechtswahrerbund) czy Narodowosocjalistyczna Dobroczynność (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt)³².

Stosunek konsula generalnego Nöldeke do państwa polskiego stawał się coraz bardziej wrogi. Widoczne to było szczególnie podczas obchodów polskiego Dnia Niepodległości w listopadzie 1938 r. Niemiecki przedstawiciel konsularny w Katowicach zaproszony został wówczas zarówno na uroczystą mszę świętą, jak i przedstawienie teatralne, ale by w nich nie uczestniczyć, udał się do Drezna na urlop³³.

Począwszy od wiosny 1939 r. niemiecki konsul generalny w Katowicach, na polecenie Urzędu Spraw Zagranicznych w Berlinie, zaczął rejestrować antyniemieckie zarządzenia wprowadzane przez polskie władze, rezolucje i uchwały podejmowane przez organizacje społeczno-polityczne. Służyć to miało moralnemu usprawiedliwieniu agresywnej polityki zagranicznej III Rzeszy i podkreśleniu, że niemiecka grupa narodowa w Polsce jest prześladowana i wymaga specjalnej ochrony. Z niezwykłą skrupulatnością rejestrowano wszelkie antyniemieckie ekscesy, których dopuszczali się nieodpowiedzialni członkowie polskiej społeczności w województwie śląskim. Na początku lipca 1939 r. Nöldeke informował Urząd Spraw Zagranicznych w Berlinie: „Organizacjom niemieckim zajmującym się zbieraniem przypadków ekscesów (antyniemieckich — T. R.) wskazano, aby w przyszłości przy sporządzaniu protokołów położyły szczególny nacisk na stwierdzenie personaliów sprawców. Wiadomym jest zresztą, iż niemieckie władze policyjne w miejscowościach granicznych i inne

³⁰ PAAA, sygn. R 27221, pismo NSDAP, Auslandsorganisation Kreisleitung Kattowitz-Teschen der Landesgruppe Polen do Pg. Fischera (Persönlicher Referent im Stabe des Staatssekretärs im Auswärtigen Amt und Chefs der AO) z dn. 01.05.1939 r.

³¹ PAAA, sygn. R 27221, pismo Pg. Fischera do von Damerau Kreisleiter Kattowitz-Teschen z dn. 04.05.1939 r.

³² PAAA, akta personalne W. Nöldeke, arkusz osobowy W. Nöldeke z dn. 28.04.1950 r.

³³ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Konsulat Generalny Niemiec w Katowicach do Urzędu Spraw Zagranicznych z dn. 09.11.1938 r.

urzędy także zajmują się ustalaniem sprawców³⁴. Należy przy tym podkreślić, że 12 czerwca 1939 r. Urząd Tajnej Policji Państwowej, czyli gestapo, zwrócił się między innymi do niemieckiego Urzędu Spraw Zagranicznych w Berlinie o nadsyłanie danych osób, które dopuściły się wykroczeń przeciwko członkom niemieckiej grupy narodowej w Polsce. Dane takie do katowickiego konsulatu generalnego Niemiec dostarczały organizacje mniejszości niemieckiej z polskiej części Górnego Śląska, m.in. Volksbund i silnie zhitleryzowana Jungdeutsche Partei (Partia Młodoniemiecka). Stąd poprzez Urząd Spraw Zagranicznych trafiały do gestapo. Z dużą dozą prawdopodobieństwa przyjąć należy, że zebrane w ten sposób informacje pozwoliły poddać represjom przedstawicieli polskiej warstwy przywódczej w zajętej przez Wehrmacht polskiej części Górnego Śląska³⁵.

W tak napiętym okresie politycznym Nöldeke rozpoczął trzytygodniowy urlop wypoczynkowy. Podczas jego nieobecności konsulem generalnym kierował konsul Werner Schüller³⁶. Do Katowic Nöldeke powrócił tuż przed wybuchem wojny. 25 sierpnia 1939 r. poprzez Deutsche Bank przekazywał gotówkę do Ambasady Niemiec w Warszawie³⁷. Wedle wszelkiego prawdopodobieństwa w momencie wybuchu wojny Nöldeke wraz podległym mu personelem pozostał na miejscu, nie był ewakuowany przez polskie władze do Ambasady Niemiec w Warszawie. Niemieckiemu konsulatu generalnemu w Katowicach wydatnej pomocy udzieliło tamtejsze przedstawicielstwo konsularne Włoch, za co dziękowali zarówno Nöldeke, jak i podsekretarz stanu w niemieckim Urzędzie Spraw Zagranicznych Ernst Woermann³⁸.

³⁴ PAAA, R 101371, Konsulat Generalny Niemiec w Katowicach do Urzędu Spraw Zagranicznych z dn. 04.07.1939 r.

³⁵ G. Bębnik, *Specjalna Księga Gończa dla Polski*, b.m.w., b.d.w., opracowanie w zbiorach autora. Konsulat Generalny Niemiec w Katowicach interesował się także związanym z wojewodą Grażyńskim Związkiem Powstańców Śląskich. Informacje na temat związku przesłał do niemieckiej ambasady w Warszawie m.in. we wrześniu 1938 r. Patrz: PAAA, *DB Warschau, Polnische Verbände (1938–1939)*, Bd. 2, Pakiet 52, Konsulat Generalny Niemiec w Katowicach do Ambasady Niemiec w Warszawie z dn. 17.09.1938 r.

³⁶ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Konsulat Generalny Niemiec w Katowicach do Urzędu Spraw Zagranicznych z dn. 10.07.1939 r.

³⁷ PAAA, sygn. R 128596, Konsulat Generalny Niemiec w Katowicach do Urzędu Spraw Zagranicznych z dn. 26.08.1939 r.

³⁸ PAAA, sygn. R 104161, notatka podsekretarza stanu w Urzędzie Spraw Zagranicznych Ernsta Woermanna z dn. 09.09.1939 r. Należy podkreślić, że o ewakuacji personelu Konsulatu Generalnego Niemiec w Katowicach poza granice Polski (do Rumunii lub na Litwę) nie wzmiankują inni szefowie niemieckich przedstawicielstw konsularnych w II RP. Znajduje to także potwierdzenie w innych źródłach. Patrz: *Katowice we wrześniu 1939 roku*, wstęp, wybór i opracowanie G. Bębnik, Katowice 2006, s. 154.

Po zakończeniu działań wojennych Nöldeke powrócił do Katowic, aby zająć się likwidacją dawnego niemieckiego konsulatu generalnego. W myśl rozporządzenia Urzędu Spraw Zagranicznych z dnia 21 września 1939 r. niemieckie placówki dyplomatyczne i konsularne na terenie II RP przekształcono w tzw. punkty likwidacyjne Urzędu Spraw Zagranicznych (Abwicklungsstellen des AAmts), zalecając ich ostateczne zamknięcie nie później niż ciągu sześciu tygodni³⁹. Katowicki etap swej pracy Nöldeke zakończył 28 października 1939 r.⁴⁰. W tym dniu opuścił Katowice i udał się do Berlina, gdzie trzy dni później otrzymał polecenie kierowania komisją do spraw powrotu Niemców etnicznych z Estonii. Pojechał więc do Tallina, z którego powrócił 27 listopada 1939 r.⁴¹. Nöldeke znalazł się także na liście przedstawicieli Urzędu Spraw Zagranicznych wysyłanych do niemieckich dowódców wojskowych w Polsce. Były niemiecki konsul generalny w Katowicach udać się miał do niemieckiego dowódcy wojskowego w Łodzi (Militärbefehlshaber in Lodz), trudno jednak stwierdzić, czy do wyjazdu doszło⁴². W okresie drugiej wojny światowej W. Nöldeke zatrudniony był komisarzynie w wydziale kulturalno-politycznym (Kulturpolitische Abteilung) Urzędu Spraw Zagranicznych i nie znalazł zastosowania w pracy poza granicami Niemiec. Przyczynić się do tego miały spory, w które popadł z Organizacją Zagraniczną NSDAP jeszcze podczas pracy w Katowicach⁴³. Powierzono mu jednak kilka istotnych misji do wykonania, jak wspomniana już estońska z jesieni 1939 r.

³⁹ PAAA, *Paßstelle Bromberg, AA- Abt. Pers. M.*, Bd. 1(1939), Paket 1, Urząd Spraw Zagranicznych do niemieckiej placówki paszportowej w Bydgoszczy z dn. 21.09.1939 r.

⁴⁰ Punkt likwidacyjny Konsulatu Generalnego Niemiec w Katowicach zakończył ostatecznie swoją działalność 22.11.1939 r. Wówczas kierujący nim Wilhelm Hoppe zamknął urząd, a część akt konsulatu dotyczących spraw emigracyjnych, prawnych i przynależności państwowej przekazał prezydentowi Rejencji w Katowicach. Budynek konsulatu przekazany został Głównemu Urzędowi Celnemu (Hauptzollamt) w Katowicach. Nadzorowaniem przekazania budynku miał się zająć pomocnik urzędowy Graupe. 23.11.1939 r. Hoppe udał się do Berlina. Patrz: PAAA, *GK Kattowitz, Liquidierung des Generalkonsulats (1939)*, Bd. 1, Paket 16, punkt likwidacyjny Urzędu Spraw Zagranicznych w Katowicach do Urzędu Spraw Zagranicznych z dn. 22.11.1939 r.

⁴¹ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, adnotacja Urzędu Spraw Zagranicznych z dn. 28.12.1939 r.

⁴² PAAA, akta personalne W. Nöldeke, AAmt do Chef des Stabes des Generalquartiermeisters des Oberbefehlshabers des Heeres z. Hd. von Herrn Oberst Wagner Oberkommando des Heeres z dn. 09.10.1939 r.

⁴³ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, zapiska kariery W. Nöldeke w Urzędzie Spraw Zagranicznych sporządzona po drugiej wojnie światowej.

W sierpniu i wrześniu 1940 r. Nöldeke przebywał w Moskwie, gdzie prowadził rozmowy z Rosjanami w sprawie przesiedlenia Niemców etnicznych z Besarabii. Był wówczas kierownikiem delegacji niemieckiej⁴⁴. W maju 1942 r. pojechał do Bratysławy, gdzie uczestniczył w niemiecko-słowackich pertraktacjach kulturalnych, a w lipcu tegoż roku był w Bukareszcie celem zawarcia niemiecko-rumuńskiej umowy kulturalnej⁴⁵. W marcu 1944 r. wyjechał do Salzburga na obrady powołujące do życia niemieckorumuńską komisję kulturalną. Miał tam pełnić rolę kierownika grupy niemieckiej i przewodniczącego obrad⁴⁶. Począwszy od 1943 roku, pracował w wydziale zamiejscowym Urzędu Spraw Zagranicznych (Außenstelle des AAmts) znajdującym się w Krummhübel (obecnie Karpacz). W 1945 r. wpadł w ręce wkraczającej na teren Niemiec 3. Armii Stanów Zjednoczonych i prawdopodobnie osadzony był w areszcie w Mühlhausen w północno-zachodniej Turynii. Aresztowani dyplomaci odpowiedzieć musieli na wiele pytań, a ich stanem wiedzy interesowali się między innymi funkcjonariusze amerykańskiego wywiadu, czyli Biura Służb Strategicznych (ang. Office of Strategic Services)⁴⁷.

Po zakończeniu drugiej wojny światowej, w lipcu 1946 r. Nöldeke rozpoczął służbę w hamburskim wymiarze sprawiedliwości kontrolowanym przez Brytyjczyków. Wkrótce mianowany został prokuratorem. 7 marca 1947 r. przeszedł procedurę denazyfikacyjną w Hamburgu przed tamtejszym komisarzem Państwowego Hanzeatyckiego Miasta Hamburga do Spraw Denazyfikacji⁴⁸. W kwietniu 1947 r. mianowany został Vortragender Legationsratem (funkcja zastępcy kierownika referatu) w Centralnym Urzędzie Sprawiedliwości dla Strefy Brytyjskiej (Zentral — Justizamt für die bri-

⁴⁴ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Ambasada Niemiec w Moskwie do Urzędu Spraw Zagranicznych z dn. 06.09.1940 r.

⁴⁵ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, poselstwo Niemiec w Bratysławie do Urzędu Spraw Zagranicznych z dn. 15.05.1942 r.

⁴⁶ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, wniosek W. Nöldeke do Urzędu Spraw Zagranicznych o pozwolenie na podróż służbową z dn. 07.03.1944 r.

⁴⁷ E. Conze, N. Frei, P. Hayes, M. Zimmermann, *Das Amt und die Vergangenheit. Deutsche Diplomaten im Dritten Reich und in der Bundesrepublik*, München 2010, s. 336–337.

⁴⁸ Dokument wystawiony przez komisarza zawierał następującą opinię o Nöldeke: „(...) ist politisch unbelastet und wird daher nicht von den Bestimmungen des Gesetzes zur Bereinigung der Verwaltung und Wirtschaft von nationalsozialistischen Einflüssen betroffen”. Patrz: PAAA, akta personalne W. Nöldeke, uwierzytelniony odpis decyzji Komisarza Państwowego Hanzeatyckiego Miasta Hamburga do Spraw Denazyfikacji z dn. 07.03.1947 r. Zgodność z oryginałem potwierdzono dn. 02.10.1950 r.

tische Zone). W marcu 1950 r. przeniesiono go w stan oczekiwania z powodu rozwiązania tej instytucji. W międzyczasie poszukiwał zatrudnienia, a pod koniec 1949 r. otrzymał ofertę pracy w federalnym ministerstwie finansów, jednakże jej nie przyjął. Wyrażał przy tym zainteresowanie ponownym podjęciem pracy w służbie zagranicznej⁴⁹.

Należy wspomnieć, że powołana do życia Republika Federalna Niemiec była początkowo państwem o ograniczonej suwerenności, między innymi w sprawach polityki zagranicznej. W kwestiach tych reprezentowała ją Wysoka Komisja Aliancka (Allierten Hohe Kommission), w której skład wchodziła przedstawiciele trzech zwycięskich zachodnich mocarstw. Ale już tzw. umowa petersburska z dnia 22 listopada 1949 r. dawała zachodnim Niemcom możliwość podejmowania stosunków konsularnych i handlowych z państwami, które uznałyby taki krok za sensowny. 1 kwietnia 1950 r. w Urzędzie Kanclerskim utworzony został Urząd dla Spraw Zagranicznych (Dienststelle für auswärtige Angelegenheiten), a w czerwcu i lipcu tegoż roku otwarto konsulaty generalne Republiki Federalnej Niemiec w Londynie, Nowym Jorku i Paryżu⁵⁰.

W takich okolicznościach rozpoczynał się kolejny etap życia i pracy W. Nöldeke. Już w lipcu 1950 r. otrzymał wiadomość, iż kanclerz Konrad Adenauer zgodził się na mianowanie go konsulem generalnym Niemiec w Kopenhadze. Strona niemiecka oczekiwała na opinię Duńczyków w kwestii utworzenia kopenhaskiego konsulatu i zaraz po jej nadejściu zamierzała prosić Wysoką Komisję Aliancką o spowodowanie exequatur rządu duńskiego dla Nöldeke⁵¹. Wspomniana komisja już we wrześniu tego roku poinformowała stronę niemiecką o zgodzie rządu Danii na mianowanie⁵². Pomimo tego jesienią 1950 r. pojawiły się pewne niejasności co do przyszłego niemieckiego konsula generalnego w Kopenhadze. Dotyczyły one jego wcześniejszej pracy w Katowicach, zwłaszcza postawy w kwestiach emigracyjnych. Wilhelm Nöldeke był przekonany, że podczas pracy w polskiej części Górnego Śląska dobrze i nie bez suk-

⁴⁹ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, list W. Nöldeke do Wilhelma Melchersa z dn. 16.02.1950 r.

⁵⁰ Die Geschichte des Auswärtigen Amtes. Ein Überblick von L. Biewer, s. 5 i 6. Autor jest historykiem i archiwistą oraz zastępcą kierownika Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes w Berlinie.

⁵¹ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, pismo W. Melchersa do W. Nöldeke z dn. 03.07.1950 r.

⁵² PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Wysoka Komisja Aliancka do Urzędu Kanclerskiego z dn. 11.09.1950 r.

cesów służył sprawie niemieckiej i gotów był do udzielenia wszelkich wyjaśnień. Podkreślał przy tym złożoność ówczesnej sytuacji w województwie śląskim⁵³. Kwestia nominacji Nöldeke na stanowisko konsula generalnego w Kopenhadze była dwukrotnie podnoszona przez kanclerza Konrada Adenauera na posiedzeniu rady ministrów⁵⁴. Ostatecznie wyrażono zgodę na tę nominację 13 grudnia 1950 r. Sprawa była pilna, gdyż exequatur rządu duńskiego udzielone zostało kilka tygodni wcześniej, a rząd Królestwa Danii nalegał na przysłanie konsula generalnego⁵⁵. Dzień później Nöldeke rozpoczął oficjalnie swą pracę w Urzędzie dla Spraw Zagranicznych Urzędu Kanclerskiego⁵⁶. Do Kopenhagi przybył 10 stycznia 1951 r., a następnego dnia przejął kierownictwo nowo utworzonego Konsulatu Generalnego Niemiec⁵⁷.

Kilka miesięcy później strona duńska zgodziła się na ustanowienie Nöldeke pełnomocnym ambasadorem w Danii, podkreślając, że jest on mile widziany w tym kraju, o czym Misja Danii przy Wysokiej Komisji Alianckiej poinformowała federalne ministerstwo spraw zagranicznych⁵⁸. Listy uwierzytelniające jako ambasador Nöldeke złożył 27 czerwca 1951 r. na ręce króla Danii Fryderyka IX. Ostateczne mianowanie nastąpiło 23 stycznia 1952 r.

Funkcję niemieckiego ambasadora w Danii Nöldeke sprawował do końca grudnia 1954 r.⁵⁹, kilka miesięcy dłużej, niż przewidywały przepisy (28 czerwca 1954 r. Nöldeke skończył sześćdziesiąt pięć lat, co wiązało się z przejściem na emeryturę)⁶⁰. O przedłużeniu jego pobytu w stolicy Danii

⁵³ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, pismo Nöldeke do W. Melchersa z dn. 23.11.1950 r. Zapewne chodziło tu o jego przekonanie, że niemczyzna powinna pozostać w polskiej części Górnego Śląska, pomimo ciężkiej sytuacji materialnej i groźby szykan ze strony polskich władz i organizacji społeczno-politycznych. Nöldeke uważał, że emigracja do Niemiec oznacza osłabianie żywiołu niemieckiego na polskim Górnym Śląsku.

⁵⁴ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Melchers do Nöldeke z dn. 02.12.1950 r.

⁵⁵ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, notatka dla kanclerza K. Adenauera z dn. 12.12.1950 r.

⁵⁶ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, zapiska dot. kariery W. Nöldeke w Urzędzie Spraw Zagranicznych sporządzona po drugiej wojnie światowej, b.d.

⁵⁷ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Konsulat Generalny RFN w Kopenhadze do Urzędu Kanclerskiego, Urząd dla Spraw Zagranicznych z dn. 11.01.1951 r.

⁵⁸ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Misja Danii przy Wysokiej Komisji Alianckiej do Urzędu Spraw Zagranicznych RFN z dn. 25.05.1951 r.

⁵⁹ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Ambasada RFN w Kopenhadze do Urzędu Spraw Zagranicznych RFN z dn. 31.12.1954 r.

⁶⁰ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, notatka Urzędu Spraw Zagranicznych RFN z dn. 29.04.1954 r.

zadecydowały względy służbowe. Interesujące jest także to, że jako ambasador w Danii Nöldeke współpracował ze swoim dawnym kolegą z Katowic (wówczas wicekonsulem) dr. Carlem von Holtenem, radcą ambasady. To właśnie on prowadził, krótko po przejściu Nöldeke na emeryturę i do czasu przyjazdu nowego ambasadora Georga Ferdynanda Duckwitza, sprawy niemieckiej ambasady jako charge d'affaires⁶¹.

Podczas pobytu w Kopenhadze Nöldeke zyskał przychylność Duńczyków⁶². Konserwatywna duńska gazeta „Dagens Nyheder” podkreślała jego takt i mądrość. W pożegnalnym wywiadzie, którego udzielił 26 grudnia 1954 r., Nöldeke wyraził zadowolenie z tego, co osiągnięto w stosunkach duńsko-niemieckich podczas jego urzędowania. Wypowiadał się na temat niemiecko-duńskich stosunków mniejszościowych, a także w kwestii uzbrojenia Niemiec Zachodnich. Pomny niedawnej przeszłości, zapewniał swych rozmówców, że niemiecki militarizm już nigdy się nie odrodzi. Organ prasowy mniejszości niemieckiej w Danii „Der Nordschleswiger” także podkreślał ciężkie zadanie, przed jakim postawiony został pierwszy po wojnie niemiecki przedstawiciel dyplomatyczny w Danii i wyraził szczególne podziękowania za jego działalność. Na cześć odchodzącego niemieckiego ambasadora i jego małżonki duński rząd wydał kolację pożegnalną. Minister spraw zagranicznych Danii socjaldemokrata Hans Christian Hansen (notabene podczas wojny sam związany z ruchem oporu, jedna z dwóch osób poinformowana przez G. F. Duckwitza o planowanej hitlerowskiej akcji antyżydowskiej w Danii) wyrażał się o W. Nöldeke z wielką atencją,

⁶¹ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Ambasada RFN w Kopenhadze do Urzędu Spraw Zagranicznych RFN z dn. 31.12.1954 r. Należy przy tym podkreślić, że G. F. Duckwitz wydatnie przyczynił się do uratowania duńskich Żydów jesienią 1943 r. przed deportowaniem ich przez władze hitlerowskich Niemiec do obozów śmierci. Ten niemiecki dyplomata poinformował socjalistycznych polityków duńskich o terminie rozpoczęcia akcji antyżydowskiej, przez co możliwe było zorganizowanie szeroko zakrojonej akcji ratowania duńskiej populacji żydowskiej poprzez przemycenie jej do Szwecji. Patrz: W. Czaplinski, *Ruch oporu w Danii 1940–1945*, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1973, s. 132–133.

⁶² Można z dużą dozą prawdopodobieństwa przypuszczać, że o powierzeniu W. Nöldeke misji w Danii zadecydowały jego wysokie kwalifikacje i doświadczenie w sprawach mniejszościowych nabyte podczas pracy w Tallinie i Katowicach. Patrz: PAAA, akta personalne W. Nöldeke, opinia dołączona do ankiety personalnej Nöldeke sporządzona po drugiej wojnie światowej, b.d.

podkreślając żal z powodu jego odejścia⁶³. Równie ciepły i pogodny przebieg miała pożegnalna wizyta ambasadora Nöldeke wraz z małżonką u duńskiej pary królewskiej 15 grudnia 1954 r. Kiedy król Fryderyk IX dowiedział się o przejściu ambasadora na emeryturę, stwierdził, że Nöldeke w żadnym wypadku nie sprawia wrażenia emeryta. Dodatkowo król Danii odznaczył ustępującego niemieckiego ambasadora wysokim duńskim odznaczeniem⁶⁴. W styczniu 1955 r. Ambasada Danii w Niemczech poprosiła go, aby w związku z otrzymanym odznaczeniem dostarczył Duńczykom odwzorowanie swego herbu szlacheckiego wraz z umieszczoną na nim dewizą. Na podstawie tego odwzorowania zamierzano sporządzić tarczę herbową, która miała zawisnąć w kościele zamku Frederiksborg⁶⁵. Nie było to jedyne odznaczenie Nöldeke. W styczniu 1954 r. jako ambasador RFN w Danii odznaczony został przez prezydenta RFN na wniosek kanclerza Konrada Adenauera Wielkim Krzyżem Zasługi z Gwiazdą Orderu Zasługi. Odznaczenie to wręczono mu 31 stycznia 1954 r. z okazji siedemdziesiątych urodzin prezydenta RFN Theodora Heussa⁶⁶.

Po przejściu na emeryturę Nöldeke pozostał człowiekiem aktywnym. W lutym 1955 r. zachodnioniemieckie ministerstwo spraw zagranicznych powierzyło mu prowadzenie zbliżających się pertraktacji z Danią na temat kwestii mniejszościowych, do których to negocjacji wkrótce zaczął się merytorycznie przygotowywać⁶⁷. Dwa lata później, w ramach pracy zleconej, boński Urząd Spraw Zagranicznych polecił swemu emerytowanemu ambasadorowi opracowanie nowej ustawy konsularnej. Nöldeke podjął się

⁶³ Kwestią sporną pomiędzy Niemcami a Danią były tereny południowej Jutlandii, przez Niemcy określone mianem północnego Szlezwiku. Objęcie ich przez Danię nastąpiło 10.07.1920 roku, co poprzedziły plebiscyty z lutego i marca 1920 r. Była to konsekwencja działań dyplomatycznych duńskiego rządu na arenie międzynarodowej, poczynwszy od października 1918 r., polegających na żądaniu wprowadzenia zasady samostanowienia narodów. Patrz: W. Czapliński, *Dzieje Danii nowożytnej (1500–1975)*, Warszawa 1982, s. 261–263; PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Ambasada RFN w Kopenhadze do Urzędu Spraw Zagranicznych RFN z dn. 06.01.1955 r. Na temat ocalenia duńskich Żydów i roli Hansa Christiana Hansena patrz: U. Herbert, *Werner Best. Studium biograficzne. O radykalizmie, światopoglądzie i rozsądku 1903–1989*, Warszawa 2007, s. 437.

⁶⁴ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Ambasada RFN w Kopenhadze do Urzędu Spraw Zagranicznych RFN z dn. 16.12.1954 r.

⁶⁵ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Urząd Spraw Zagranicznych RFN do W. Nöldeke z dn. 14.01.1955 r.

⁶⁶ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, sekretarz stanu w Urzędzie Spraw Zagranicznych RFN Walter Hallstein do ambasadora Nöldeke w Kopenhadze z dn. 18.01.1954 r.

⁶⁷ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, notatka Urzędu Spraw Zagranicznych RFN z dn. 08.02.1955 r.

tego zadania. Ustawa miała być gotowa 28 lutego 1958 r., ale prace nad nią przeciągnęły się do 30 kwietnia 1958 r.⁶⁸.

Na podstawie zachowanych dokumentów udało się ustalić miejsce zamieszkania Wilhelma Nöldeke po przejściu na emeryturę. Mieszkał w pięknej i malowniczej dzielnicy Bonn Venusberg⁶⁹. Zmarł 8 października 1971 r. w Bonn.

Przebieg kariery W. Nöldeke doskonale ilustruje los niemieckiego dyplomaty doby Republiki Weimarskiej, III Rzeszy i powojennej Republiki Federalnej Niemiec. We wszystkich tych okresach był on lojalnym urzędnikiem swojego państwa, a w czasie nazistowskiej dyktatury próbował ograniczać wpływ NSDAP na kierowane przez siebie struktury urzędowe. Niechętny stosunek do partii hitlerowskiej, a także takt i doświadczenie zawodowe sprawiły, że po drugiej wojnie światowej Niemiecka Republika Federalna właśnie jego skierowała na stanowisko konsula generalnego, a następnie ambasadora do Królestwa Danii. Miał odbudowywać zaufanie kraju naruszonego niemiecką okupacją.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne:

Archiwum Akt Nowych Warszawa:

- [1] Ambasada RP w Berlinie.
- [2] Ministerstwo Spraw Zagranicznych 1918–1939.

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin:

- [3] Akta personalne W. Nöldeke.
- [4] Ambasada Niemiec w Warszawie.
- [5] Konsulat Generalny Niemiec w Katowicach.
- [6] Niemiecka placówka paszportowa w Bydgoszczy.

Źródła drukowane:

- [7] *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918–1945*, Sonderdruck aus dem Ergänzungsband zu den Serien A bis E., AAmt, 1995.

⁶⁸ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Urząd Spraw Zagranicznych RFN do W. Nöldeke z dn. 16.08.1957 r.

⁶⁹ PAAA, akta personalne W. Nöldeke, Nöldeke do dyrektora ministerialnego dr Bergera z dn. 03.07.1957 r.

- [8] *Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918–1939*, t. II, 1933–1939, (red.) T. Jędruszczak, M. Nowak-Kiełbikowa, Warszawa 1996.
- [9] *Katowice we wrześniu 1939 roku, wstęp, wybór i opracowanie* G. Bębniak, Katowice 2006.

Opracowania:

- [10] Bedürftig F., *Taschenlexikon Drittes Reich*, München 1998.
- [11] Bębniak G., *Specjalna Księga Gończa dla Polski*, b.d., b.m.w.
- [12] Czapliński W., *Dzieje Danii nowożytnej (1500–1975)*, Warszawa 1982.
- [13] Czapliński W., *Ruch oporu w Danii 1940–1945*, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1973.
- [14] Conze E., Frei N., Hayes P., Zimmermann M., *Das Amt und die Vergangenheit. Deutsche Diplomaten im Dritten Reich und in der Bundesrepublik*, München 2010.
- [15] *Die Geschichte des Auswärtigen Amtes. Ein Überblick von Ludwig Biewer*, b.d., b.m.w.
- [16] Herbert U., Werner Best. *Studium biograficzne. O radykalizmie, światopoglądzie i rozsądku 1903–1989*, Warszawa 2007.
- [17] *Konsulaty na pograniczu polsko-niemieckim i polsko-czechosłowackim w latach 1918–1939*, (red.) R. Kaczmarek, M. Masnyk, Katowice 2004.

**WILHELM NÖLDEKE — A GERMAN
DIPLOMAT IN THE AGE
OF WEIMAR REPUBLIC,
THIRD REICH AND BONNER REPUBLIC**

ABSTRACT

The article depicts a profile of the last pre-war German Consul General in Katowice Wilhelm Nöldeke (1889–1971). It presents not only his term of offices in Katowice, but also his previous years as well as post-war career in foreign service of the Federal Republic of Germany. Description of this German diplomat's lot is to help in understanding the fates

of many similar persons serving in German foreign service, who were shaped in the era of the Kaisers' Germany, gained professional experiences in the Weimar Republic, experienced the reality of the Nazi Germany and finally, ended their personal career in realities of democratic German state, ingrained in politically-military structures of the West.

Keywords:

German diplomacy, German-Polish relations, German-Danish relations.